

ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ

ΕΜΦΑΣΗ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

Τεύχος 7
Άνοιξη 2001

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ: Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής
Βασ. Σοφίας 12, 106 74 Αθήνα, Τηλ.: (01) 725 7495-7, Fax: (01) 725 7510
<http://www.ickaramanlis.gr>, e-mail: info@ickaramanlis.gr

ΕΚΔΟΤΗΣ: Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ: Κωνσταντίνα Μπότσιου

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Δημήτριος Γαρούφας (Δικηγόρος), Γιώργος Δονάτος (Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αθηνών), Αργύρης Καρράς (Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αθηνών), Ιωάννης Κολλιόπουλος (Καθηγητής, Φιλοσοφική Σχολή ΑΠΘ), Ηλίας Κουσκουβέλης (Αναπληρωτής Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Μακεδονία), Κώστας Μαγουλάς (Επίκουρος Καθηγητής, Ε.Μ.Π.), Γιώργος Μέργος (Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Αθηνών), Θάνος Ντόκος (Διδάκτωρ Διεθνών Σχέσεων, Δ/ντης Σπουδών ΕΛΙΑΜΕΠ), Θεοδόσης Παλάσκας (Ανιπρύτανης, Πάντειο Πανεπιστήμιο), Χαράλαμπος Παπασωτηρίου (Επίκουρος Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο), Γεώργιος Πλουμίδης (Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων), Ανδρέας Πομπόρτσας (Καθηγητής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), Αριστοτέλης Χααραλαμπάκης (Καθηγητής/Ανιπρύτανης, Δ.Π.Θ. Θράκης).

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Γιάννης Ανδριανός, Σπύρος Μακρής, Γρηγόρης Τσιμογιάννης

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: THE ADSTORE

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: GRAFSTI

ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ & ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Εκδόσεις «Ι. Σιδέρης»

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

Το Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής (ΙΔΚΚ) ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1998. Είναι επιστημονική μη κερδοσκοπική εταιρεία. Επιδιώκει τη μελέτη και ανάλυση κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών θεμάτων. Σκοπός του Ινστιτούτου είναι η ενδυνάμωση της δημοκρατίας, η διεύρυνση των ελευθεριών του πολίτη και η ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας με στόχο την ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή.

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: 2.500 δρχ. 7,33 €
ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΓΙΑ 4 ΤΕΥΧΗ: 8.000 δρχ. 23,47 €

Αλέξης Πολίτης
*Ρομαντικά Χρόνια. Ιδεολογίες και
νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*
β' έκδοση, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Μνήμων 1998

Κριτική παρουσίαση:
Χάρης Μυλωνάς

Με το βιβλίο αυτό, ο Αλέξης Πολίτης αναζητά απαντήσεις σε ζητήματα που αφορούν στην ελληνική πραγματικότητα, τόσο κατά την περίοδο που αναγράφεται στον τίτλο του βιβλίου όσο και στις σύγχρονες αναζητήσεις και αντιθέσεις. Ο συγγραφέας δεν προχωράει σε γενικεύσεις, αν δεν έχει ενδείξεις τεκμηρίωσης από ταξιδιωτικά κείμενα, άρθρα περιοδικών, προσωπικά ημερολόγια, ποιήματα, θεατρικά έργα της εποχής, λογοτεχνικά βιβλία, κρατικά έγγραφα... Δεν διεκδικεί αντικειμενικότητα ούτε αξιώνει τη διατύπωση νόμων ή κανόνων αναζητά τάσεις, ιεραρχεί αιτίες και ερμηνεύει μέσα από τεκμηριωμένες υποθέσεις, τις τομές - ιδεολογικές, κι όχι μόνο - που προκύπτουν κατά τα 50 αυτά χρόνια του νεοελληνικού κράτους. Γράφει χαρακτηριστικά: "Η ιστορία των συνειδήσεων, των ιδεολογιών, των νοοτροπιών είναι η ανίχνευση της λογικής των αντιφάσεων και η εκ των υστέρων ένταξή τους σ' ένα πλαίσιο που προσπαθεί να τις κατανοήσει." Με τον όρο ιδεολογία εννοεί περισσότερο μια - ορθή είτε πλανημένη - συνειδητή και κάπως συστηματική αντίληψη για τα πράγματα, ενώ με τον όρο νοοτροπία μια αντίληψη πιο ασαφή και λιγότερο συνειδητή, που την εντοπίζουμε εμείς, ως παρατηρητές, στον χρήστη της.

Το βιβλίο χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια. Το πρώτο είναι εισαγωγικό και το τελευταίο επιλογικό, συμπερασματικό. Το εισαγωγικό κεφάλαιο "Ένα ανεξάρτητο ελληνικό κράτος", ξεκινάει από την πιο σημαντική κατάκτηση του νέου ελληνισμού που γεννιέται γύρω στα 1830, την ελευθερία, και περνάει στα προβλήματα που σταδιακά επισωρεύονται και που βρίσκονται σε διαρκή επαναδιαπραγμάτευση. Τα αδιέξοδα που αντιμετώπισε από τη σύστασή του και μετά το νέο αυτό κράτος και οι πολίτες του δεν λύθηκαν ποτέ και αυτά είναι που μεταφράζονται στο κοινωνικό επίπεδο σε όλες τις εκφάνσεις

Χάρης Μυλωνάς: Πολιτικός Επιστήμων, ΜΑ στις Διεθνείς Σχέσεις, Πανεπιστήμιο Αθηνών

της ζωής των πρώτων κατοίκων του ελληνικού βασιλείου. Για να περάσει στο κύριο μέρος της μελέτης του, που είναι οι ιδεολογίες και οι νοοτροπίες της ελληνικής κοινωνίας, σκιαγραφεί τις βασικές ιστορικές παραμέτρους των πρώτων χρόνων μετά την επανάσταση. Στόχος του, να ανασκευάσει τις στρεβλές προσλήψεις της εποχής και να φωτίσει κάποιες πλευρές της, περιγράφοντας ορισμένα βασικά πραγματολογικά δεδομένα και τονίζοντας τις τομές που συντελέστηκαν με τη μετάβαση από το οθωμανικό στο ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Τα προβλήματα που διακρίνει είναι τρία: Α. Η διπλή διάσπαση της εθνικής ενότητας στο χώρο, με τους ελεύθερους και αλύτρωτους, στην ελλαδική κοινωνία, με τους αυτόχθονες και τους ετερόχθονες. Β. Η διάσπαση στο χρόνο με την αμφισβήτηση της καταγωγής των νέων ελλήνων (Fallmeayer). Γ. Οι ανταγωνισμοί των άλλων εθνοτήτων.

Στο πρώτο κεφάλαιο "Κρυστάλλωση της εθνικής συνείδησης", ο Αλέξης Πολίτης περιγράφει την ευνοϊκή θέση, στην οποία βρέθηκε αρχικά ο ελληνικός εθνικισμός:

- Όσοι χριστιανοί μιλούσαν ελληνικά μπορούσαν να θεωρηθούν Έλληνες
- Τα ελληνικά δεν είχαν όμορες διαλέκτους
- Κανένας άλλος δεν διεκδικούσε την ταυτότητα του απογόνου των αρχαίων Ελλήνων.

Μέχρι το 1830, αυτά τα στοιχεία ήταν αρκετά, η κρυστάλλωση όμως της εθνικής συνείδησης είχε στυλοβάτες τις εθνικές επιστήμες της ιστοριογραφίας (Παπαρρηγόπουλος) και της λαογραφίας, η οποία "γεννήθηκε", όπως γράφει ο Πολίτης, "για να απαντήσει σε μια κρίση της εθνικής ταυτότητας" (Ζαμπέλιος). Πλάι σε αυτές τις εθνικές επιστήμες, που αναφέρονται στο παρελθόν, στέκεται η Μεγάλη Ιδέα, που αναφέρεται - αν και με ασαφείς όρους - στο μέλλον. Εκεί βρίσκουν διέξοδο οι Έλληνες.

Στο δεύτερο κεφάλαιο "Όψεις, έννοιες και ιδεολογίες", περιγράφεται αρχικά η επιλογή της Αθήνας ως πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους, σε συνάρτηση με τις συνδηλώσεις του γεγονότος αυτού στο ιδεολογικό επίπεδο. Έπειτα, περιγράφεται η σταδιακή ανάπτυξη της διαμάχης (1840-1850) τον προσανατολισμό που θα έπρεπε να πάρει η Ελλάδα. Στο ίδιο κεφάλαιο, ο συγγραφέας τονίζει την τάση για εθνική αυτοκαταφρόνηση που χαρακτήριζε πολλούς Έλληνες ("Η Ψωροκώσταινα"), αλλά και το ειδικό βάρος της (καθαρεύουσας) ποίησης, ως τελικό άλλοθι για όλα.

Στο τρίτο κεφάλαιο "Συμπεριφορές, στάσεις και νοοτροπίες", φέρνοντας παραδείγματα από την ενδυμασία, τη διατροφή, το βαθμό διάδοσης της ευρωπαϊκής μουσικής στην Ελλάδα, προσπαθεί να αναδείξει τις διαπλοκές των νοοτροπιών μεταξύ τους, αλλά και τις τομές που χαράσσουν στο κοινωνικό σώμα. Ο Αλέξης Πολίτης κατατάσσει και την καθαρεύουσα γλώσσα στις νοοτροπίες. Αν και αναγνωρίζει ότι η επιλογή

της καθαρεύουσας είναι μια συνειδητή πράξη, η οποία δημιούργησε εξίσου συνειδητές αντιδράσεις, πίσω από τη συνειδητή κρύβεται μια "...ασυνείδητη αιτία της γλωσσικής εκτροπής, κάτι δηλαδή πέρα από τη βούληση να μιλάμε όπως οι αρχαίοι Έλληνες. Και αυτό το πέρα ήταν να μιλάμε διαφορετικά απ' ό,τι πριν." Περισσότερο από τη σαφήνεια και την ακριβολογία, η νεοελληνική κοινωνία είχε ανάγκη ενός ύφους που εξάγει, μεγεθύνει, που υπερίπταται.

Στο επιλογικό κεφάλαιο "Ιδεολογίες, νοοτροπίες και πραγματικότητες: οι μεταξύ τους σχέσεις", αναφέρεται στο κεντρικό δίλημμα που διατρέχει κάθε έκφανση της κοινωνικής ζωής και είναι η επιλογή ανάμεσα στην εσωτερική ανάπτυξη και στον απελευθερωτικό αγώνα, το οποίο και δεν λύθηκε - τουλάχιστο κατά την περίοδο που εξετάζει ο συγγραφέας. Το δίλημμα αυτό είχε και επιπλέον εσωτερικές διακλαδώσεις. Η ανάπτυξη στο εσωτερικό θα στηριζόταν στη νεοτερική οικονομία και την κεφαλαιακή υποδομή ή στο εμπορευματικό πρότυπο που βασιζόταν στις διεθνείς συγκυρίες, αλλά δεν προωθούσε την ανάπτυξη υποδομών. Από την άλλη μεριά, ο χαρακτήρας του αλυτρωτικού αγώνα που οραματιζόταν ο καθένας είχε να κάνει με τη στάση του στην επιλογή μεταξύ Αθήνας και Κωνσταντινούπολης. Η πρώτη εκπροσωπούσε την ανάπτυξη ενός εθνικού, νεοτερικής υφής κράτους, ενώ η δεύτερη την αναβίωση ενός προτύπου μιας αυτοκρατορίας που θα στηριζόταν σε θρησκευτική και όχι εθνική βάση. Αποτέλεσμα αυτών των διλημμάτων υπήρξε η αδυναμία άσκησης μακρόπνοης και συγκροτημένης πολιτικής. Η διοικητική μηχανή στάθηκε ανίκανη να ιεραρχήσει τις προτεραιότητες του κράτους και να τις προωθήσει με αποφασιστικότητα.

Οι αδυναμίες και τα αδιέξοδα του νέου ελληνικού κράτους οδήγησαν την κοινωνία να αναζητήσει ιδεολογικό αντίβαρο για να αποτρέψει τις ενοχές της. Το ταπεινό, το μέτριο, το μεσαίο δεν γίνονταν αποδεκτά, η κοινωνία απαιτούσε έξαρση μέγεθος, ύψος. Αντίστοιχα στον τομέα της εκπαίδευσης, τονίζει ο Πολίτης την αντίφαση ενός λαού εμπόρων που ίδρυσε Ανώτερη Εμπορική Σχολή το 1894, ενώ καθιέρωσε ετήσιους ποιητικούς διαγωνισμούς από το 1851.

Τέλος, ο συγγραφέας σημειώνει ότι οι αντιφάσεις αυτές και τα διλήμματα δεν εδράζονται σε κοινωνικά αίτια ή σε ταξικές συγκρούσεις, αλλά είναι ενδογενείς αντιφάσεις του κοινωνικού σώματος. Στην Ελλάδα του 19ου αιώνα δεν διακρίνουμε διαρθρωμένες κοινωνικές ομάδες, ούτε κοινωνικές τάξεις που να έχουν συνείδηση του εαυτού τους και κάποια αντίπαλα συμφέροντα. Ο Αλέξης Πολίτης καταφέρνει πραγματικά, μέσα από τις σελίδες του βιβλίου αυτού, να αναδείξει τις αντιφάσεις επάνω στις οποίες χτίστηκε το νεότερο ελληνικό κράτος και να μας υποψιάσει γύρω από την πολυπλοκότητα των κοινωνικών διαδικασιών.